

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАСИЛЬСТВА

TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO THE PREVENTION OF INFORMATIONAL VIOLENCE

Звертається увага на те, що стрімка інформатизація призвела до появи нових небезпек, однією з яких є інформаційне насильство – цілеспрямований вплив на свідомість людини поза її волю, який здійснюється за допомогою інформаційних засобів, інформаційних технологій та психологічних прийомів. Резонансними чинниками зростання цієї небезпеки стали пандемія коронавірусу COVID-19 та війна в Україні.

Зазначається, що, зважаючи на соціальну роль педагогів, така ситуація зумовлює необхідність їх підготовки до профілактики інформаційного насильства. На основі теоретичного аналізу означеної проблеми говориться про її недостатню розробку.

Стверджується, що підготовка майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства повинна бути спрямована на майбутніх педагогів як «споживачів» інформації та як реалізаторів виховної функції закладу освіти. Передусім, майбутні педагоги повинні бути ознайомлені з інформаційним насильством як різновидом соціальної небезпеки, усвідомлювати суть цієї небезпеки, мету та шляхи реалізації. Водночас вони повинні розуміти, які форми прояву може мати інформаційне насильство в повсякденному житті та в кризових обставинах і бути готовими до його профілактики.

На основі практичного досвіду встановлено дієвість розгляду ситуації інформаційного насильства, пов'язаних із актуальними викликами сьогодення, зокрема, поширенням фейків; застосування інноваційних навчальних технологій (інтерактивної, проєктної, ігрової, інтегральної, проблемної, інформаційної, розвивальної, особистісно орієнтованої, дослідницької та ін.); використання елементів гумору. Наводяться конкретні приклади. Також виявлено, що, окрім аудиторних форм роботи, тематику інформаційного насильства доречно включати й у форми позааудиторної діяльності здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей: зустрічі, конференції, тематичні круглі столи, проєкти тощо.

Ключові слова: інформаційне насильство, психологічний вплив, небезпека, майбутні педагоги, підготовка.

Attention is drawn to the fact that rapid informatization has led to the emergence of new dangers, one of which is informational violence – a purposeful influence on a person's consciousness against his will, which is carried out with the help of informational means, informational technologies and psychological techniques. The resonating factors of the growth of this danger were the pandemic of the COVID-19 coronavirus and the war in Ukraine.

It is noted that, taking into account the social role of teachers, this situation necessitates their training for the prevention of informational violence. Based on the theoretical analysis of the specified problem, it is said that it is insufficiently developed.

It is argued that the training of future teachers for the prevention of informational violence should be aimed at future teachers as "consumers" of information and as implementers of the educational function of the educational institution. First of all, future teachers should be familiar with informational violence as a type of social danger, be aware of the essence of this danger, its purpose and ways of implementation. At the same time, they should understand the forms of informational violence in everyday life and in crisis situations and be ready for its prevention.

On the basis of practical experience, the effectiveness of considering situations of informational violence related to current challenges, in particular, the spread of fakes, has been established; application of innovative educational technologies (interactive, project, game, integral, problem-based, informational, developmental, personally oriented, research, etc.); using elements of humor. Specific examples are given. It was also found that, in addition to classroom forms of work, it is appropriate to include the topic of informational violence in the forms of extra-curricular activities of students of higher education in pedagogical specialties: circles, conferences, thematic round tables, projects, etc.

Key words: informational violence, psychological impact, danger, future teachers, training.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.38>

Глінчук Ю.О.,

докт. пед. наук,
професор кафедри загальнотехнічних
дисциплін, технологій
та цивільної безпеки
Рівненського державного
гуманітарного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Стрімке проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери людської діяльності призвело до появи нових небезпек. Нині це стало вагомою проблемою, адже, як доводить Г. Почепцов, посиливши інформаційний інструментарій, людство майже нічого не зробило для того, щоб підготувати до цього населення [9].

Про те, що нині потужність інформаційних потоків не стримується ні моральними, ні культурними межами говорить О. Василевич. Інформація починає нести в собі як творчу, так і руйнівну силу, але набагато більшою мірою, ніж це було раніше. На

людей спрямовується могутній потік інформації, що впливає на суспільну свідомість і відчуття [1].

Однією з небезпек інформаційного характеру є інформаційне насильство. Як стверджують О. Дзьобань і В. Пилипчук, сучасна людина піддається інформаційному насильству за день сотні разів, адже нас умовляють, закликають, наполегливо намагаючись переконати: що потрібно одягати, на чому смажити, чим лікувати тощо [2].

На тому, що кібернасильство (яке на думку більшості дослідників є синонімом інформаційного насильства) із розвитком інформаційного простору та доступністю інтернет-технологій набуло

загрозливих масштабів на тлі майже повної безкарності акцентують увагу М. Новіков та М. Новікова [6].

Резонансним чинником зростання небезпеки інформаційного насильства стали пандемія коронавірусу COVID-19 та повномасштабне московитське вторгнення 24 лютого 2022 року. На наш погляд, зважаючи на соціальну роль педагогів, така ситуація зумовлює необхідність їх підготовки до профілактики інформаційного насильства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Нині проблема інформаційного насильства є недостатньо дослідженою навіть у термінологічному контексті. Загалом, як стверджують О. Панченко та В. Антонов, у вузькому розумінні інформаційне насильство розглядається як несиловий вплив на ментальну сферу, а в більш широкому – несиловий впорядкований вплив на об'єкти, що носить антисоціальний або антиособистісний характер і є особливою формою соціального насильства, де інформаційна складова в результаті інверсії набуває самостійної сутності [8].

На переконання О. Самчинської та В. Фурашева, інформаційне насильство – це цілеспрямований вплив на свідомість людини (групи осіб) поза її волю, який здійснюється за допомогою інформаційних засобів, інформаційних технологій та психологічних прийомів, в результаті чого порушується інформаційна свобода об'єкта впливу та який здатний заподіяти шкоду життю та здоров'ю людини (групі осіб), на яку впливають [10].

Основними формами інформаційного насильства є фізичне (гучна музика, випромінювання), фізіологічне (негативна дія від поєднання кольорів, 25-й кадр) та психологічне (страх, розлади, негативна інформація). Найбільш загальними механізмами інформаційного насильства є: інформаційний тиск, спотворення інформації, приховування інформації, незаконне отримання інформації. Інформаційне насильство може бути безпосереднім і опосередкованим, може бути причиною, умовою, метою, приводом. Особлива небезпека інформаційного насильства полягає в тому, що воно призводить до постійного і глибокого емоційного стресу, викликаного невідповідністю родовій інформації, що зберігається в підсвідомості людини на генетичному рівні, нав'язуваної ззовні через свідомість поточної інформації [2, с. 97].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та усвідомлення їх впливу на людей призвели до виникнення понять, дотичних до поняття «інформаційного насильства»: «інформаційна атака», «інформаційно-психологічний вплив», «інформаційно-психологічна операція», «інформаційне протиборство», «віртуальне насильство», «он-лайн насильство», «кібернасильство», «кібертероризм», «кібербулінг», «кіберзлочин», «кіберзлочинці», «кібератака», «кібергрумінг», «фейк»,

«пранк», «бот», «троль», «джинса» тощо. Загальноприйнята класифікація цих понять, як і чітке окреслення їх співвідношень між собою нині відсутні, однак серед дослідників їхня небезпека, як і необхідність пошуку шляхів протидії не викликає сумнівів.

Зокрема, в контексті збільшення небезпек інформаційного характеру О. Кушнір та Т. Решетука переконані в необхідності формування в майбутніх педагогів здатності до ідентифікації фейків як важливого складника їх фахової підготовки. Таку здатність вони пропонують формувати в процесі вивчення курсу «Інфомедійна грамотність» [4].

Про необхідність формування медіаграмотності (як здатності критично оцінювати та аналізувати інформацію з медійних джерел) здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей стверджують А. Йордан, О. Мединська, Г. Синоруб та Н. Особа, зважаючи це одним із пріоритетних напрямків реформування вищої освіти [3]. Такої ж думки стосовно соціальних педагогів дотримується й М. Матвійчук [5].

Однак для педагогів важливо не лише самим адекватно оцінювати та аналізувати інформацію в масмедіа – слід дбати й про аналогічні вміння здобувачів освіти. Тому їх завданням є розвиток таких медіаосвітніх навичок дітей, підлітків, молоді, як критичне мислення; розпізнання того, у чому медіавиробник прагне переконати аудиторію; розпізнання прихованого змісту повідомлення; розпізнання недостовірної інформації та брехні; оцінювання отриманого медіаповідомлення з позицій набутих знань, особистого досвіду, навичок, цінностей; підтримка медіасправедливості тощо [12].

Про необхідність вміння працювати з текстами чи аудіовізуальними матеріалами в інформаційному суспільстві говорить О. Олішевський, називаючи це елементарною технікою безпеки в безодні інформаційного сміття. Дослідник вважає, що заходи протидії агресії і жорстокості як різновидам інформаційного насильства повинні бути спрямовані на дві категорії – тих, хто виготовляє, задіяний в обігу таких відомостей або даних і тих, хто сприймає й рекомендує, зокрема, в контексті цього впровадження у виховний та освітній процеси відповідної роз'яснювальної роботи [7].

Необхідність внесення теми онлайн-безпеки в освітні програми для здобувачів освіти віком від 7 до 14 років, а також у програми навчання та підвищення кваліфікації вчителів обстоюють В. Струков і В. Торяник [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом теоретичний аналіз проблеми інформаційного насильства свідчить про її недостатню розробку, а, зокрема, особливої уваги, на наш погляд, потребує питання підготовки

майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства.

Мета статті – розкрити особливості підготовки майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо, що підготовка майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства повинна бути спрямована на майбутніх педагогів як «споживачів» інформації та як реалізаторів виховної функції закладу освіти.

На наш погляд, передусім майбутні педагоги повинні бути ознайомлені з інформаційним насильством як різновидом соціальної небезпеки, усвідомлювати суть цієї небезпеки, мету та шляхи реалізації. Водночас вони повинні розуміти, які форми прояву може мати інформаційне насильство в повсякденному житті та в кризових обставинах.

У контексті цього, зокрема, вважаємо за доречне наведення та аналіз ситуацій, пов'язаних із актуальними проблемами сьогодення, зокрема, поширенням фейків. Наведемо приклади фейків, створених у контексті сучасних викликів, пов'язаних із пандемією коронавірусу COVID-19 та війною в Україні.

Фейк 1. Вишки 5-G сприяють перенесенню коронавірусу COVID-19.

Фейк 2. Через щеплення від коронавірусу відбувається чіпування людей.

Фейк 3. Московія має та готова застосувати таку суперзброю, якій немає аналогів у всьому світі.

Фейк 4. В Україні за підтримки США функціонує велика кількість біолабораторій, де розробляється біологічна зброя.

Фейк 5. Зброя, яка надається партнерами Україні, активно продається міжнародним злочинцям.

Фейк 6. Державне керівництво України – це нацисти й наркомани.

Фейк 7. Україну створив Ленін.

Фейк 8. Каховську ГЕС підірвали самі українці.

Наводячи такі приклади, слід формувати й розуміння того, що фейки, як стверджує їх дослідник Дж. Т. Келсей, стосуються безпосередніх життєвих проблем та «чіпляють» емоційно, і часто спрямовані на те, щоб зробити керованим населення іншої країни, домогтись у ній порушення національної згоди та єдності, спричинити внутрішньополітичну дестабілізацію тощо [13].

Як ми переконались у процесі викладання «Безпеки життєдіяльності» та «Безпеки життєдіяльності з основами охорони праці», наведення таких життєво актуальних прикладів сприяє зростанню пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. І лише, сповна ознайомившись із небезпекою інформаційного насильства, майбутні

педагоги зможуть у майбутній професійній діяльності належним чином формувати стійкість до інформаційного насильства в здобувачів освіти (враховуючи, звісно, їх вікові та гендерні особливості).

Також здобувачі вищої освіти повинні зрозуміти, що задля підсилення інформаційно-психологічного впливу дуже часто одні й ті ж інформаційні маніпуляції поширюються з різних джерел: ЗМІ, сайтів, блогів, ютуб-, тік-ток- і телеграм-каналів, соцмереж та, навіть, у чатах і коментарях. Водночас більшість цих ресурсів використовується і для маніпулятивного заволодіння інформацією, наприклад, про результативність влучань під час обстрілів.

Щодо методичних засад, то, окрім застосування традиційних навчальних технологій, дієвими є інноваційні навчальні технології. Наведемо деякі приклади.

Інтерактивна технологія. Представити «килимок ідей» щодо протидії інформаційному насильству в соцмережах.

Проектна технологія. Розробити й виготовити стіннівку для здобувачів загальної середньої освіти «Ні інформаційному насильству!».

Ігрова технологія. Розробити й провести ділову гру «Фейк – не фейк» (можна за аналогією відомої гри «Істівне – не їстівне»).

Інтегральна технологія. Обґрунтувати, які вікові й гендерні особливості враховуються поширювачами фейків.

Проблемна технологія. За доступ до необхідної інформації на одному з сайтів вимагають погодитись із використанням cookie-файлів. Чи варто погоджуватись на це?

Інформаційна технологія. Пройти квіз (від англ. «quiz» – вікторина) на медіаграмотність, розміщений на сайті Національного проекту «Фільтр» за покликанням <https://filter.mkp.gov.ua/test/>.

Розвивальна технологія. Розробити рекомендації для здобувачів загальної середньої освіти «Як не стати жертвою інформаційного насильства».

Особистісно орієнтована технологія. Навести приклад ситуації інформаційного насильства із власного досвіду.

Дослідницька технологія. Підготувати тези доповіді на тематику інформаційного насильства.

На основі практичного досвіду викладання безпекових дисциплін ми переконались і в дієвості використання елементів гумору.

Так, наприклад, при вивченні небезпеки інформаційного насильства ми демонстрували і обговорювали короткі відеосюжети московитського походження, які нині вже стали мемами: «8 лет Бамбас», «смерть катам» тощо. Вони яскраво демонструють вплив цілеспрямованого інформаційного насильства на світогляд людей, які,

демонструючи публічно наслідки цього впливу, проявляють себе не лише, як жертви, а вже і як зняряддя інформаційного насильства.

Також ми організували встановлення рейтингу «ТОП-3 найогиднішої реклами». Це все сприймалось здобувачами вищої освіти із великим ентузіазмом та сприяло підвищенню їх пізнавальної активності.

Окрім аудиторних форм роботи, тематику інформаційного насильства доречно, як засвідчує наш досвід, включати й у форми позааудиторної діяльності здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей: гуртки, конференції, тематичні круглі столи, проекти тощо.

Висновки. Стрімке поширення інформаційного насильства та його глобальний характер спонукають до формування здатності майбутніх педагогів до його профілактики. Означена проблема ще є недостатньо дослідженою, відтак потребує ширшого висвітлення. Сподіваємось, що наше авторське бачення сприятиме подальшим науковим розвідкам у цьому руслі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василевич О. Г. Інформаційне насильство як соціальний феномен. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки.* 2007. № 35. С. 29–33.
2. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека / за заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. Харків : Майдан, 2011. 244 с.
3. Йордан А., Мединська О., Синоруб Г., Особа Н., Механізми формування інфомедійної грамотності у студентів педагогічних спеціальностей. *Наукові записки. Серія: Педагогіка.* 2022. № 1. С. 106–115.
4. Кушнір О., Решетуха Т. Технології навчання ідентифікації фейків у курсі «інфомедійна грамотність». *Наукові записки. Серія: Педагогіка.* 2021. № 1. С. 138–145.
5. Матвійчук М. М. Організація медіаосвіти у соціально-педагогічній сфері. Черкаси : ФОРМ Гордієнко Є. І., 2014. 118 с.
6. Новіков М. М., Новікова М. М. Теоретико-правовий аспект кібернасильства: поняття та зміст. *Юридичний вісник.* 2021. №1 (58). С. 61–67.
7. Олішевський О. В. Заходи протидії негативному впливу інформації, що містить пропаганду культури насильства і жорстокості. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3108>
8. Панченко О. А., Антонов В. Г. Концептуалізація поняття «інформаційне насильство» в контексті національної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління.* 2019. 1 (55). С. 65–73.
9. Почепцов Г. Пропаганда 2.0. Харків : Фоліо, 2018. 796 с.
10. Самчинська О. А., Фурашев В. М. Інформаційне насильство, інформаційна маніпуляція та пропаганда: поняття, ознаки та співвідношення. *Інформація і право.* 2021. 1 (36). С. 55–65.
11. Струков В. М., Торяник В. В. Профілактика кіберзлочинів в контексті інформаційної безпеки держави. *Системи обробки інформації.* 2013. Вип. 2 (109). С. 204–206.
12. Murphy K., DePasquale R., McNamara E. Meaningful connections: Using technology in primary classrooms. *Beyond the Journal.* November 2003. URL: <http://journal.naeyc.org/btj/200311/techinprimaryclassrooms.pdf>
13. Kelsey J.T.G. Hacking into International Humanitarian Law: The Principles of Distinction and Neutrality in the Age of Cyber Warfare. *Michigan Law Review.* 1427 (2008). URL: <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol106/iss7/6>